

յու ժէ չեղէ: Եւ թէ հանց գողութեան ինի՛ որ դե-
պիսի գործ թիւնն է այն գողութեան հասնի եւ քիչ մի
ի հոն կենայ, որ այն դեղին գործիւնն կենարարն ներ-
դրեն, որ կատարի բանն: ...

Բաւական համարելով այլապէս նկատմամբ
կապակցութեան երկու գրութեանց, որոց մէջ այս
յիշատակութեանն են էլ: Օրինակին շարունակու-
թեանէն զատ՝ գրեթէ նոյնութեան կամ նմանու-
թեան ոչինչ այլ նշանաւոր չկայ, — կը վերջաւ-
որենք ի մէջ բերելով Պիտառութեան յետին տո-
ղենք, որ կրնայ Յիշատակութեան կոչուիլ նոյն գրու-
թեան:

Զ.

Եւ կատարեցաւ Առաջարկութիւն Արտապա-
տին կամքին Ատուծոյ: Եւ յիշեմ՝ մէկ քանի բան մի
այլ՝ թէ պատճառն ինչ է որ այս Առաջարկութեան
գրեցաւ: — Տեսայ եւ անպիտան ժառանգ Ատուծոյ
Ամբաստան ի թուականութեան չորրորդ ՏԱ. Ապ-
րիլ ամսոյ թ Զ. ի տոնի աւետանն սրբորդի Ատուծա-
ծածին ի մայրաքաղաքն ի Արտաշիրինուպոլիս, եւ
գտաւ շատ Արտապատինն, որ գրած էր չայոց լեզուով,
եւ զինչ որ կու յիշեն զայս շինածն իրացս դատ-
նաւն չգիտէին՝ թէ այս յեր էր, եւ զպեղծութեան թրա-
պարտն չգիտէին, եւ զինչ որ կու շինուէր՝ չէր աղէկ, ի
զործն պակասութեան կար, եւ չէին գիտիլ զայս Առա-
ջարկութեան, եւ մեզ զհետք եւ յայտնացն, զի ով
որ ի յայս արուեստս հետն է՝ նա իւր շինած զհետն
պակասութեան չգտաւ կամքն Ատուծոյ: Եւ զիս
Հառաջ՝ պարի եւ Պատանծի պարի յիշեցէք ի Տեր:

Վերադառնալով ի իմանալ թէ ուստի պատ-
ճառած եւ ինչպէս մտած գտած է այս նմանութիւն
եւ բաժանմանայ նոյնութիւն ի մէջ Պիտառութեան
եւ ի մէջ Հաւաքածոյին Երաւաշարական կտորին:
— Թեպէտ շատ դժուար է որոշելի եւ վճռողաբար
բուն մի հաստատել, սակայն յուսանք որ յանդգ-
նութեան չի համարուի յայտնել Հետեւեալ երեք
էնթալա՞նթն, որ կարծենք՝ բնական են: Ա. Կամ
Հաւաքածոյ Արտապատինն հաւարդն (հաւարդ-
ներէն մին, եթէ աւելի են քան զմի՝ ինչպէս հաւ-
անախութիւնն է) զՊիտառութիւնն առած, եւ
մասամբ համառօտելով՝ մասամբ բառ առ բառ օրի-
նակելով, Հաւաքածոյին սկիզբն փոխադրած է: —
Բ. Կամ՝ Ամբաստան չոյն ժողովարածոյն առջեւն
ունենալով, ընդլայնած եւ զիւր Պիտառութիւնն
յօրինած է: — Գ. Կամ ի հին ժամանակաց կայր
այնպիսի գրութիւն մի, զոր առաջինն համառօտած
է եւ երկրորդն ընդարձակած: — Գործք գտնուի
Գ. Կամ մ'ալ յաւելանալ, որ բոէ թէ Հանանուն
ոմէ Հաւաքածոյին Երաւաշարական կտորէն, նոյ-
նին աւելագրեւին եւ Ամբաստան չոյն գտնաւան
գրութիւններէն ժողոված եւ զՊիտառութիւնն
յերեւեմ հանած է. եւ այս անհարապատ գրուա-
ծոյն ճփութիւն ապաւ համար՝ Ամբաստան բժշկա-
պետին հաշակաւոր անուամբը զարգարած է: —
Թողով Մասնագիտաց որոշել այս երեք — եւ
եթէ կամին՝ շորս — ենթադրութեանց հաւանա-
կանութեան չափն, կ'անցնինք մանրամասնութեանց
Հաւաքածոյին:

(Հորանմանիւն)

Հ. Պ. Յ.

ՄԱՅՆՆԱԽՈՍՍԱԿԱՆ

ԿՆԱՆՈՅՆԱՆՈՅ ՍՏ. — Յուցակ հայերէն ձեռա-
գրների Թիֆլիզի Ներսիսեան Նոգեւոր Դպրատնոց:
Թիֆլիզ, 1893, Շարաճի տպարան. 4^o երես 76:

Այն վերագրով եւ «Ներսիսեան Հոգեւոր
Դպրատնոց» կերով վաւերացեալ տետր մ'ըն-
դունած է Հաւաքութեան խմբագրութիւնը շնորհակա-
լութեամբ:

Տետրիս վերջիշեալ հայերէն վերնագիրը
տպուած է նաեւ գերմաներէն թարգմանու-
թեամբ՝ „Catalog der armenischen Handschriften
des Armenischen Nersisian Seminars zu Tiflis“.
Գերմաներէն ծակատը կարդալն եսեւ՝ կը թեր-
թեմ՝ անմիջապէս հրատարակութեան սկիզբ-
ներն ու վերջը, Ներս. Հոգ. Դպրատնոցի ձեռա-
գրաց վրայ գերմաներէն տեղեկութիւններ ալ
գտնելու նպատակաւ. սակայն չեմ գտնիր տող
մը գերմաներէն: Հապա ի՞նչ նպատակաւ գրու-
ած է գերմաներէն ծակատն: Եթէ հայագէտ
Եւրոպացիք մը համար. աւելորդ է այն ծա-
կատն: Իսկ եթէ ոչ-հայագէտ եւրոպացի գի-
տնականաց համար, այն ժամանակ անհրաժեշտ
էր տետրին սկիզբն եւրոպական լեզուաւ մը բռ-
նանշարկութեան համառօտութիւնը զնել, յի-
շելով կարեւոր գիտելիքները եւ իւրաքան-
չիւր՝ ձեռագրին բովանդակած գրութիւնները:
Այսպէս բրած են ձեռագրաց ցուցակի հրատա-
րակութեան ձեռնարկող Վիեննայի Միխիթարեան-
ցը: Եւ այս աւելորդ չէ. վասն զի շատ են
թուով հայրախօսական եւ բնագրական հետա-
զօտութիւններով զբաղող եւրոպացիք, որոնք
այդ համառօտութեան պէտք ունին, եւ այս
ցուցակներէն պիտի տեսնեն հայ մասնագրու-
թեան հարստութիւնը, հետեւաբար հայերէնն
ուսանելու անհրաժեշտութիւնը, եւ կամ ասով
կարող պիտի ըլլան գէթ հայերէնագէտներու
միջնորդութեամբ այս ձեռագիրներէն օգտուիլ:
Եւրոպացի գիտնաց համար այս այնչափ կարեւոր
է, որ մինչեւ քաջ հայագէտն Պր. Հ. Հիւրշման
կը բերէ Վիեննայի Միխիթարեանց հրատարա-
կած ձեռագրաց ցուցակին երկու տետրերուն
նկատմամբ. «Ապագային մանրամասն ցուցակները
(եւ ոչ միայն համառօտութիւնը) միայն եւրոպական
կամ գտնէ նաեւ. եւրոպական լեզուաւ մը գրուելու
են. վասն զի ասոնք նաեւ, Հայոց եւ Հայագիտան
շրջաններն ալ դուրս հետաքրքրական են»:

Տետրիս բնագրին առաջին մասն «Երաւա-
շարանն» է: Այս Երաւաշարանին «Ա. մասն

կալիսթենայ վարուց Աղբսանդրի գրելու դատարան էր: Ինչո՞ւ պահանջուեցաւ այս գրականը: Ժամանակաւ Պերլինի ասորագէտներն մին մեր մատենագրարանէն փոխ առած էր ԺԳ դարու մագաղանայ ասորերէն աւետարան մը, եւ ետ չարձնաց. եւ այս օրս սոյն Աւետարանն Պերլինի թագաւորական մատենագրարանի ասորի ձեռագիրաց կարգն անցած է. չգիտեմ ինչ ձեմբով: 2էինք ուզեր տխուր փորձառութենէ մ'ետեւ՝ զմեզ վտանգի մէջ դնել: Բայց թէ Վիննայի Միխիթարեանց մատենագրարանէն հայերէն ձեռագիրներ կ'գործածութիւն ուղարկուած են, ինչպէս (— Պր. Կանայեանցի մերձաւոր հաստատութիւններ յիշելու համար —) Պետերբուրգի համալսարան եւ Լազարեան ձեմարան, առաջինն Ռուսական դեսպանատան ձեռք (— առանց գրաւականի կամ երաշխաւորութեան —) եւ երրորդիկ ուղղակի Վեմո՞. Վերատեսչին, կարող է կարգապահ Պր. Հեղինակն ստուգել երկուքն ալ գիտելով: Եթէ երբեք Տէրն լսէ Պր. Ս. Կանայեանցի պաղատանքին, որ Վենետիկի եւ Վիննայի Միխիթարեանց եւ Էրմիտաճի մասին վերոյիշեալները գրեւէն ետքը կը գոչէ՝ «Տէր, զու փրկիր մեզ այսպիսի կարգապահչեւրից», Ներսիսեան Դպրանոցի ձեռագիրներուն պէս, որոնց թիւն 300է 30ի իջած է կ'ըսէ Պր. Հեղինակն, ասոնց ժողովածոյքներն ալ փոխանակ օրէ օր աճելու, ինչպէս արդեամբք կ'ըլլայ այսպիսի կարգապահութեամբ, կը խոսարչէր կ'իջնէր քանի մը տասնեակներու:

Յառաջարանին Բ մասը ցուցակին բովանդակած նիւթին վրայ տեղեկութիւններ կու տայ: Ուրախալի է որ Միարանութեան Տրատարանած ցուցակներու ծրագրին համեմատ կազմուած է Յառաջարանն ու ամբողջ ցուցակն, որով թէեւ այլեւայլ տեղեր Տրատարական, բայց միաձեւ հատոյներ յաւաք կու գան ժամանակաւ: Կը յանձնէի աւելի մանրամասնութիւն ամբողջ ցուցակին մէջ, ընդգէմ՝ Պր. Ն. Քարամեանցի Անթոնի մէջ տուած հակառակ խորհրդոյն:

Ներս. Հգր. Դպրանոցն այժմ ունի 31 ձեռագիր, թէեւ մի քանին այս դարու թարգմանութիւնն են. հեղինակութիւններ են, որոնք Նախնայ ձեռագիրներու ցուցակին մէջ պէտք չէին աւանդել: Այս ձեռագիրներէն հնագոյնն է 1405 էն, իսկ նորագոյնը 1854 էն: Ուշադրութեան արժանի կը համարի Պր. Հեղինակն իրաւամբք՝ որ. 1 (Ստուգածանքանութիւն [որ ըստ իս անշնակ է] եւ Պատմ. վարուց Աղբ-

քսանդրի), 12 (Ժողովածոյ [Բառարան, Իմաստասիրական, Քերականութիւն, Պատմական, Կրօնական եւ Զօմարական]), 26 (Գաւազանագիրք), 30 (Բուզանդ եւ Միք. Մտորի): Այլ եւ թ. 2 (Գանձարան) եւ 31 (Տաղարան): Ինծի համար նշոյպէս նշանաւոր են եւ մատենագրութեան համար կարեւոր՝ նաեւ թ. 5 (Մեկնութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյ), 6 (Մեկնութիւնք Ոսկերեանի եւ Եփրեմի), 9 (Ստղարաշնութիւն Յովհ. Երզնկացւոյ եւ Ան. Շիրակացւոյ), 11 (Գիրք վկայութեանց), 13 (Ժողովածոյ), 18 (Սաղմոսի մեկնութեանց քաղաքածոյք) 19 եւ 29 (Մեկնութիւն Յովհաննոս):

Պր. Հեղինակն աւելորդ համարած կ'երեւայ ամբողջ ձեռագիրներէն գրադարական տեղեկութիւններ հանել. այսպէս՝ թէ այս ժողովածոյքն ինչպիսի գրիչներ եւ ծաղկողներ մեղ կը ծանօթագրեն: Ան հասարակ Պր. Հեղինակը չէ աշխատած ցուցակէն տեղեկութիւններ քաղել եւ մարտել, այլ թող տուած է ընթերցողին այս աշխատութիւնը:

Յառաջարանին կը յաջորդէ ընդհանուր տախտակ մը, որ նախորդ նշոյպիսի Տրատարականութեանց վրայ առաւելութիւն մ'ունի, այն է՝ իւրաքանչիւր ձեռագրի Յիշատակարան ունենալը կամ չունենալը ներկայացուած է: Այս տախտակն ունի քանի մ'անձնութիւններ. զոր օրինակ՝ թ. 2 ձեռագրին գրութեան տեղին «Այսպս» կը նշանակուի. իսկ նոյն ձեռագրին յիշատակարանէն (էջ 16) կ'իմացուի որ Մկրտիչ տանուտէրն, որուն համար ձեռագիրը գրած է «Միխիթար գծողն», կը պարգեւէ ձեռագիրը նոյն Միխիթարին՝ «որ ի Բաւոնչնայ ժամանեցաւ» թ. 10 ձեռագրին գրութեան տեղին հաւանքականբար Կ. Պոլիս է, վասն զի հեղինակն է Գեորգ Միլէյիմ (տ. Հ. Գարեգին Զ. Մատենագիրութիւն, էջ 392): Թ. 12ի գրութեան տեղին է Լեմպէրկ, ինչպէս յայտնապէս կը կենայ Յիշատակարանին մէջ (էջ 33)՝ «Երկիրն Իշլահացի ի քաղաքն Էւլ» (= Լեմպէրկ): Թ. 29ի գրութեան տեղը նշոյպէս յայտնի կեցած է Յիշատակարանին մէջ (էջ 53—4), որ է Նոր-Նախիթեան:

Բուն ձեռագրաց ցուցակը կազմուած է մանրամասն տեղեկութեամբ ձեռագրաց արտաքին մասին վրայ, եւ յետոյ երես առ երես յառաջ բերուած են բովանդակած նիւթերն: Պաշաճ էր որ իւրաքանչիւր ձեռագրին վերջը հեղինակին կողմանէ տեղեկութիւններ եւ մեկնութիւններ աւելցուէին. վասն զի ձեռագրի

ցուցակ կազմելն լոկ նիւթական գործ պէտք չէ ըլլալ, այլ պէտք է նաեւ ձեռագիրը ձեռքն ունեցողն իմանայ ըստ կարի մանրամասն ձեռագրին մէջ գտնուած գիտնալու արժանի բաներն, եւ խելամա՛հի: Այս գործողութեամբ փաստեալն եղբակացութիւնն պէտք են հազորդուիլ ընթերցողներուն, որպէս զի այնուհետեւ շատեալ խրաքանչիւր որ դարձեալ նշոյնով զբաղիլ եւ ժամանակ կորուսանել: Ձեռագրաց ցուցակներն մեր բովանդակ անցելոյն ուսումնասիրութեան աղբիւրները պիտի ըլլան, եւ այս պատճառաւ՝ եթէ կուզուի ազգային գիտութիւնները շուտով յառաջացնել, իւրաքանչիւր ցուցակ կազմող պէտք է աշխատիլ իւր երկրասիրութեան մէջ ամէն մէկ հանգիստած նիւթն լուսաւոր եւ վերնականապէս որոշել:

Այս կարգի քանի մը դիտողութիւններ: Իջ 11*, տող 4, տպուած է՝

Չկենդանեալուս երկոտասան
ճէին պատկեաց դիր եւ քսան
Ի քսանէ զերկուսն հան
Գտցես զծիւ գրքոյս լրման...

Երկրորդ տողը ձեռագրին մէջ էր անշուշտ եւ եթէ չէր՝ Պր. Հեղինակը մտադիր ընելու էր ճէին՝ պատկեաց . . .

որով կ'ըլլայ $12 \times 100 \text{ ուլ} = 1200 + 20 = 1220$, $- 2 = 1218$ ($+ 551 = 1769$)

որ է ճիշդ ձեռագրին գրութեան տարին: Իջ 11* տ. 6 պիտի ըլլայ անշուշտ «Եթէրի է:», Իջ 11* տող 9 տպուած է «եւ Ստատիոսի», պիտի ըլլար «Եւստատիոսի»: Թ. 10 «Ճշմարիտ նշանակութիւն կամողիկէականութեան» է գործ Գէորգ Միլէյի, որ եւ տպագրուած է արդէն (Բ. տիպ 1750): Թիւ 12 ձեռագրին մէջ կայ (էջ 32*) «Ի հաւատոյ արամտոյն է գրուակ: Հաւատամբ ի մի Վստուած, որ բազմո՞ւ աստուածս ասնե . . .»: Յայնանապէս կ'երեւայ որ Յովհ. Մայրաբնակցելոյ անհետ կորուսեալ «Հաւատոյ արամտ» (տես Մխիթ. Այրիվանցի, Պետերբ. 1867 էջ 36) կամ «Հաւատարմատ» (Հմմտ. Հ. Գարեգին Զ. Հայկն. գալութեան պատմ. 1886 էջ 410) գրութենէն կտոր մըն է: Յուցակին Պր. Հեղինակն պէտք էր եւ է՝ տեղեկութիւն տալ այս մասին: Թիւ 16 Քարոզգիրք. ասիկայ թերեւս Պր. Տաթեւացւոյ Քարոզգիրքն է 2 մեռան եւ Վմուսն հատորներով, զոր մեր ձեռքը չունենալով չենք կարող ստուգել: Թ. 21 «Տեխնաք» է ձեռագիրն հայ ընթերցողներու Զեօթի թարգմանութեան Տեխնաքայ ի ձեռն «Մարգար

Ջաբարայիլ Խոճէնց երեւանցւոյ», տպագրեալ Ա. Հարն «յամի Տեառն 1794 ի Հոկտեմբերի 10», Բ. Հարն. «յամի Տեառն 1795 ի Մարտի 1», ճշդիւ այն ճակատով, ինչպէս Պր. Հեղինակն այստեղ (էջ 43) յառաջ էր բերէ, զոր եւ Վ. Հ. Գարեգին Զ. — հակառակ Պր. Հեղինակն ենթադրութեան — իւր Մատենագիտութեան մէջ (էջ 207) յառաջ բերած էր արդէն: Մատենագիտութեան մէջ յառաջ բերուած ճակատն անմէկնելի եղանակաւ կը տարբերի քանի մ'էական կէտերու մէջ տպագրութեան ճակատէն, որ նոյն է ճշդիւ Պր. Հեղինակին յառաջ բերած ճակատին հետ:

Գործոյ վերջը գրուած է «Զանկնիւթոյ», եւ «Զանկ յատուկ անուանց», որով ցուցակիս գործածութիւնը բողոքողին կը դիրանայ: Կարծես՝ աւելորդ էր ցուցակի տեսակները զանազանել, այլ կարելի էր երկու տեսակներն ի մի ձուլել. ասով կը ինչոյուի գործածողին աշխատութիւն մը, որ շատ յաճախ կը շփոթէր մի փնտուած ժամանակ եւ երկուքին ալ կը նայի ըստ պատահման, եւ երբեմն ի հարկէ՝ երբ մէկուն մէջ չի գտնել փնտուածն: Դիւթոյց ցանկին մէջ կայ «Աղէքսանդրէ (պատմագրութիւն) 10*», իւր բանաս կը նայիս. «Աղէքսանդրէ, այնտեղ ուղիղ բացառական հոյով է. բաց ասիկ Աղէքսանդրի պատմութիւնը նաեւ» էջ 58 կը յիշատակուի, որ նշանակուած չէ ցանկին մէջ, ոչ «Աղէքսանդրէ», եւ ոչ «Պատմ. Աղէքս.», քով — «Այլ դաւանութիւն 32», կը բանաս, կը գտնես 32* մէջ: Յուցակս գործածելու գողին մտքէն կրնայ անցնիլ՝ որ «Այլ դաւանութիւն» փնտուէ որպէսքէ «Դաւանութիւն» բառին քով դրուի: — «Ապենիազ Վստուած . . . 10*» կը բանաս կը գտնես Խ. Վեհաւոցւոյ Բարաւնութեանց Ե՝ մասին սկիզբը: Եթէ կարեւոր կ'երեւար զայս յիշել ցանկին մէջ, ինչու՞ ամենին չեն զոյտած նոյն Բարաւնութեանց Ա, Բ, Գ, Դ եւ Զ մասերու սկիզբները: — «Ը գիտեական Գ. Վանսդեցի 40», կը բանաս չես գտներ. ի վերջոյ կը գտնես էջ 46*: Ըսենք տպագրական սխալ է երբ տառին երկուքը. բայց որով՞ փոքր կ'իյնայ «առ. նախորդով նիւթ մը փնտուել» Եւ եթէ Պր. Հեղինակն անպատճառ կ'ուզէ՝ որ այսուհետեւ այսպէս փնտուենք, ինչու՞ ցանկին մէջ չէ նշանակած՝ «Ի շնորհաւորութիւն Ղարտարույ . . .», «Ի թրիստու», «Ի չարաբանս Քրիստոսի» երգերն ու քերթուածները, որոնք նոյն ձեռագրին մէջէն նոյն տեղը կարգաւ յա-

ուաջ կը բերէ: Ա՛լ չենք ուզիր այս ցանկը կրկտելով ձանձրանալ եւ ձանձրացընել ընթերցողները. ապա թէ ոչ կրնայինք տակաւին յառաջ վարել քննութիւնն՝ «Առաւօտու հատորն է, [ցերեկի ապա],» որ Գանձի մը կարմիր գիր խրատն (rubrique) է, եւ իբրեւ նիւթ յառաջ կը բերուի. «Բանք խրատու Աղէքսանդրի 10»,» զոր Պր. Հեղինակն ինքնին կազմեր է սա Բարաոնուլեան իմաստէն՝ «Եթէ որպիսի բանս խրատու խօսեցեալ հանձարեղն Աղեքսանդրէ. Բարեցա գործոց եւ քաջապէս . . .» բայց միեւնոյն իջին մէջ կայ նաեւ ի մէջ այլոց Բարաոնուլեանս՝ «Եւ թէ նախարարն եւ զորն որպիսի կական բարձեալ լան զթագաւորն իւրեանց. Եկայք ի միասին թագաւորը եւ իշխանը . . .» խօսքերն, որոնց վրայէն Պր. Հեղինակն բան մը յարմարցընելով ցանկին մէջ չէ գրած: «Կական կամ լալեւն նախարարաց եւ զորաց:» Պր. Հեղինակը չէ իմացած Նիւթոց ցանկին եւութիւնն ու կազմելու կերպը: Այսպիսի:

Կանւ յատուկ անուանց ցանկը բոլորովին անստգոյանելի չ'երեւար. օրինակ՝ «Աբրահամ Առաքել Թաթայեանց», «Առաւօտաբար Դաւթեան», «Աբրահամ Վ. Տէվկանց» եւ այլն դրուած է ցանկին մէջ ըստ կարգին. բայց «Առաքել, Դաւթեան, Թաթայեանց, Տէվկանց» ցանկին մէջ չկայ: Ըսեմք աւելորդ համարուեր է. հայապ ինչո՞ւ. «Աղամայեան Պետրոս, Աղեքսանդր Թաթայեան» եւն, թէ՛ ըստ մականուան եւ թէ՛ ըստ անուան դրուեր է, ինչպէս պետք էր ըլլալ ըստ ինքեան: Այս ցուցակն ալ թողում ըսած ժամանակ՝ վերջին երեսին վրայ աչքիս կը հանդիպի «Տաշեան, 35», 58». օ կը բանամ առաջինը. կը տեսնեմ նոյն տեղ ուրիշ անուններ ալ, զոր օր. Տրդատ Վ. Պալեան, բայց ցանկիս մէջ նոյները ամենեւին չեմ գտներ:

Երկու ցանկին մէջ տեղը — անշուշտ դատարկ մնացած տեղը միայն լեցնելու համար, — դրուած է 38 տող «Վերպակներու» ցանկ մը: Տետրս կարդալու ժամանակ շատ տեղ գրեթէ իւրաքանչիւր տողին վրայ վերպակներ աչքս հանդիպած էին, եւ կ'ապահովցընեմ այժմ՝ որ կարելի է վերպակներու ցանկը քանի մը պատկի երկնցընել: Ըսածն որպէս զի չափազանցութիւն չ'երեւայ, կարգացի Յառաջաբանի հինգ էջերը, որ վերպակներու ցանկին մէջ չեն յիշուիր, եւ լեցուն երես ըլլալով՝ normal չափ մը կրնան ընծայել. վրան զի բուն ցուցակին մէջ Պր. Հեղինակին խօսքերուն տպագրական սխալներն եւ գրչին ուղղագրական սխալներուն հետ

տպագրական վերպակներն այնպէս իրարու հետ կը մրցին, որ անկարելի է զանազանել գրչին ուղղագրական վերպակները տպագրականներէն, որով գիտնական մը չի կրնար այս ցուցակէն վստահութեամբ՝ ճիշդ խօսք կամ գրութիւն մը յառաջ բերել: Յառաջաբանի այս հինգ էջերու մէջ միայն կը գտնեմ 21 տպագրական վերպակ. եւ որպէս զի համեմատութիւնը ճիշդ ըլլայ կարգացի նաեւ էջ 12 եւ 13, ուր գտայ 11 վերպակ փոխանակ մի միակ վերպակին՝ որ ցանկին մէջ նշանակուած է: Իսկ տպագրական արուեստի թերութիւնները՝ տողադարձի, տառերու երկարամասերը կարճաստորնի տեղ եւ փոխադարձ գործածութիւնը, եւն կարելի չէ գրով բովանդակել: Առ հասարակ տետրիս տպագրութիւնը շատ ստորին աստիճանի վրայ է. ուր որ այս կարգի գործերն պէտք էին ըստ կարի անստգոյանելի եւ անխալ հրատարակութիւն ըլլալ, որպէս զի մեր տպագրական արուեստն եւրոպացի հայագիտաց եւ գիտնականաց առջեւն ամբողջ չ'ըլլէր այսպիսի կարեւոր եւ իբրեւ յիշատակարան (monumental) հրատարակութեանց ձեւեր:

Քննադատութեանս մղուեցայ՝ Պր. Հեղինակին՝ «Տփլիսի բոլոր հայերէն ձեռագրերի ցուցակը կազմելու» գիտաւորութիւնն իմանալով (Յօշոյն, էջ Գ.), եւ ուզելի այս մասին ուրախակցութիւնս յայտնելու եւ արակցիլ կատարելութեան: Ձեռագրաց ցուցակ կազմողը պէտք է լաւ տեղեակ ըլլայ ամբողջ հայ մատենագրութեան, ինչպէս անի ցուցակները կազմել ամենայն բարեխղճութեամբ, գրութիւններն առարկայէն եւ ամենայն ճշգրտութեամբ յառաջ բերէ, տեղեկութիւններ փնտռէ ամեն մէկ գրութեան մասին որչափ հնար է մանրամասն եւ ի վերջ իւրաքանչիւր ձեռագրին աւելցնէ, աշխատութեան ամենեւին չ'ուրիշ, տպագրութիւնն ալ անսխալ կատարել տայ եւ անստգոյանելի ըստ կարի եւ մի անգամ սկսուած ձեւը կատարելագործելով, որպէս զի ժամանակին ունենանք ձեռագրաց ցուցակներու պատկառելի հատորներ ի գոհութիւն ամեն ազգի գիտնոց:

Հ. Գ. Գ.

